

Список використаних джерел

1. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя / Д.Б. Кабалевский // 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1984. – С. 89.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев // – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
3. Петровский А.В. Брушлинский А.В., Зинченко В.П. и др. Общая психология. Учебн. для студентов пед. ин-тов. / Под ред. А.В. Петровского. - 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1986. – 464 с.
4. Мерлин В.С. Лекции по психологии мотивов человека / В.С. Мерлин // Учеб. пособие для спецкурсов. – Пермь : Изд-во Пермск. ун-та, 1971. – 119 с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1973. – 628 с.
6. Köhler W. Tonpsychologie. Handbuch der Neurologie des Ohres/ W. Köhler. – Berlin: 1923. – За: Wierszyłowski J. Psychologia muzyki. Wydanie 2, rozsz. – Warszawa: PWN, 1979. – 380 s.
7. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей /Б.М.Теплов // Избранные труды: В 2-х т. Т. II – М.: Педагогика, 1985. – С. 42-222.

The psychological and pedagogical pre-conditions of forming of creatively performance trade of future music teacher in the process of piano preparation are described in the article.

Key words: performance artistic trade, feeling, instrumental activity, musical thought, technical adroitness.

УДК 78.067.26.

Лебедев В. К.*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ В НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОМУ АНСАМБЛІ

У статті розкриваються питання навчально-виховного процесу в шкільному народно-інструментальному ансамблі учнів молодшого шкільного віку. Розглядаються етапи і методи роботи з гуртковим колективом при застосуванні різних форм організації музичної діяльності молодших школярів.

Ключові слова: музична діяльність, колектив, навчально-виховний процес, форми організації.

Одним із стратегічних завдань реформування позашкільної освіти в Україні, згідно з Державною національною програмою “Освіта” (Україна ХХІ століття) та Національною доктриною розвитку освіти, є забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації, здобуття дітьми додаткових знань, умінь та навичок за інтересами, їх інтелектуальний і духовний розвиток. Дитяча музична освіта сьогодні представлена різними типами навчальних закладів, зокрема, дитячими музичними школами, школами мистецтв тощо. В системі музичного навчання та виховання вони найбільше сприяють поширенню початкових музичних знань, виявленню юних талантів та підготовці їх до подальшого професійного навчання.

Досліджуючи аматорську діяльність, учені визначають складність цього соціокультурного явища і до цього часу не прийшли до єдиного визначення її мети, змісту форм і методів роботи. Але те, що музично-педагогічний процес повинен у найактивнішій формі впливати на естетичний та музичний розвиток учасників, породжувати потребу у нових, більш глибоких

* © Лебедев В. К., 2012

знаннях про мистецтво, розвивати музичні й творчі здібності, наголошується більшістю (О. Гаврилова, В. Дедок, А. Каргін, В. Кузнєцов, В. Лапченко, Д. Свечков та ін). Визначальне значення для методичного забезпечення процесу формування інтересу, творчої активності в молодших школярів до народно-інструментального виконавства мають дослідження А. Болгарського, А. Паламарчук, В. Лабунця, В. Лапченка.

Композитор Т. Хренніков зауважує, що "... кращий шлях до пізнання музики – це особиста участь у якій-небудь одній із форм музикування" [7]. Саме тому, створення широких можливостей для безпосередньої участі людини у художньо-творчій діяльності забезпечує найбільш ефективні результати у її естетичному та музичному розвитку.

Таким чином, постає питання про організацію такого навчання, яке могло б забезпечити послідовний музичний розвиток молодших школярів в творчому інструментальному колективі.

Мета статті – розглянути та проаналізувати педагогічні умови формування музичних здібностей в дитячому народно-інструментальному колективі (НІК). Для досягнення мети окреслено низку **завдань**: вивчити різноманітні джерела з метою вивчення існуючих підходів до вирішення зазначеної проблеми; визначити й охарактеризувати педагогічні умови, що забезпечують ефективний розвиток музичних здібностей в молодших школярів.

Питання про виявлення та розвиток музичних здібностей гуртківців є одне із складних завдань музично-педагогічної діяльності керівника шкільного народно-інструментального колективу. Як відомо, учасники музичних дитячих колективів нерідко втрачають початковий інтерес до занять, у них виникає невпевненість у своїх здібностях і можливостях, втрачається віра в свої сили та успіх. Причини такого явища криються у слабкості сформованої методики, в недосконалому застосуванні методів і форм навчання, неправильно підібраному матеріалі тощо, що в свою чергу унеможливають забезпечення музично-творчої активності гуртківців та розвитку їх музичних здібностей в процесі колективного музикування.

Згідно з даними музичної психології, „ядром” здібностей є музичний слух, музично-слухові уявлення, відчуття ритму, музична чутливість. „Навчити чути, виховувати вухо, виробити в учня інтонаційний і тембрально тонкий слух – ось найперше завдання педагога-музиканта – наскрізний стержень його праці”, – наголошує відомий педагог-музикант Г. Коган [5, с. 39].

Загострена увага до розвитку творчого сприймання музичних образів, емоційної чутливості до музики, уваги і волі до подолання труднощів, сформування музично-слухової уяви, а головне – свідоме ставлення до твору, що виконується, і розуміння його естетичної сутності – ось такі педагогічні завдання правильного керівництва навчанням і музичним розвитком гуртківця-інструменталіста з перших же занять. Трудність виконання цих завдань зумовлюється специфікою формування ігрових умінь і навичок, вимогами послідовності і систематичності в оволодінні ними.

Дослідження Т. Беркман [3], Н. Ветлугіної [4] свідчать про те, що тільки при послідовному, планомірному формуванні музично-слухових уявлень у школярів можна розраховувати на розвиток інших музичних здібностей.

Таким чином, постає питання про організацію такого навчання, яке могло б забезпечити послідовний музичний розвиток оркестрантів. Цей глибокий взаємозв'язок музично-слухових та інструментальних (ігрових) навичок, оволодіння якими у процесі навчання повинно лягти в основу музичного розвитку у шкільному НІК, повинен привести „нездібних” до ряду “здібних”.

Особливу роль у цьому процесі відіграють такі фактори музично-слухового розвитку:

- свідомість та активність у формуванні музично-слухових уявлень;
- виховання слухової уваги і слухового самоконтролю;
- взаємозв'язок розумових операцій (пізнання, запам'ятовування, зіставлення, аналіз, узагальнення) з емоційним відгуком на музику;

- координація слуху, гри та голосу як фактора, що дозволяє долати труднощі у формуванні співочих і слухових навичок.

Методи та прийоми, які використовуються під час навчання, потрібно ускладнювати у ході самого навчального процесу.

У формуванні музиканта-початківця чималу роль відіграє засвоєння і виконання художньо продуманого музичного матеріалу. Необхідність застосувати це положення в навчанні школярів, що якоюсь мірою вже володіють грою на музичних інструментах, не викликає сумніву. Але як це здійснити на початковому етапі, коли в учасників ансамблю бракує ігрових навичок на інструменті ?

Як підтверджено практикою, найбільш правильним виходом із цього становища є раціональне використання голосового апарату, співочих навичок дитини як засобу, за допомогою якого вона, вступивши до колективу, може одразу ж брати участь у музично-виконавському процесі, а значить і активно розвивати музичні здібності. Навчаючи учасників народно-інструментального колективу співати пісні, розуміти їх характер, поступово приєднуючи до співу гру на музичному інструменті, ми пробуджуємо в них творчу уяву та стимулюємо їх до подолання труднощів, які завжди виникають у процесі початкового навчання техніки гри на музичних інструментах.

Плануючи навчання, ми виходили з того, що першочерговою умовою його успішності є педагогічно доцільна організація всієї навчально-виховної роботи в інструментальному колективі, яка передбачає:

- визначення для кожного учасника ансамблю початкового рівня музичних здібностей, творчої активності, які досягаються після кожного етапу навчання;
- систематичне прогнозування музично-виконавської діяльності (з урахуванням можливостей школярів, матеріальної бази), планування близьких та далеких перспектив і удосконалення музичної діяльності;
- створення спеціально гармонізованого та аранжованого навчально-педагогічного та художнього репертуару.

Таким чином, розвиток музично-слухових уявлень завжди буде знаходитися у русі, а його показники ні на одну мить не залишаться одними і тими ж. Вони видозмінюються у своєму становленні. Це завжди творчий процес, а якість виконання – це найкращий наочний показник повноцінного їх розвитку, яке підтверджується якісним інструментальним звучанням, чистим інтонуванням, виразністю та емоційністю.

У музично-педагогічній підготовці керівників шкільних НІК вагоме місце відводиться освоєнню ними знань стосовно поєднання технічного і художнього розвитку гуртківців. У музично-виконавському процесі важливо, щоб формування рухомих компонентів і міцних навичок йшло від слухового уявлення, щоб на всіх етапах музичного навчання слуховий образ керував і стимулював пошуки необхідних рухів. Технічний бік гуртківця підпорядковується художньому, обслуговує його, оскільки головним фактором розвитку музичних здібностей є єдність художнього і технічного боків, яка здійснюється постійно: від перших елементарних спроб добування звуку до оволодіння палітрою звукових фарб різноманітним арсеналом штрихів. Виховання правильної постановки, роботи над штрихами, над зміною позицій тощо – все це служить тільки цілям музичної виразності, розкриттю образу, настрою, які знаходяться у змісті музичного твору.

Керівник НІК передбачає недоцільність і пагубність механічного поділу на „технічний” і „музичний” етапи у навчанні гуртківців, що означає: спочатку – розвиток лише технічного базису, а потім – музики у прямому розумінні цього слова.

Доцільним, на нашу думку, є застосування керівником НІК у своїй практичній діяльності ідеї, що виражається у виконанні коротких п'єс техніко-інструктивного змісту для розвитку

слуху, смаку і пам'яті гуртківців. Кожна із таких п'єс має конкретне технічне завдання і у той же час є художнім твором. Саме таке поєднання, комплексне бачення вирішення цієї проблеми, цілеспрямованість, наполегливість керівника забезпечать правильний шлях успішного її подолання, повноцінний розвиток гуртківців.

У повсякденній музично-педагогічній діяльності керівника шкільного НІК дуже важливим є питання виявлення звуковисотного слуху як головної точки відліку у формуванні і розвитку майбутнього оркестранта.

Дуже часто звуковисотний слух виявляють за допомогою співу. Дійсно, правильний спів – перший показник добре розвинутого музичного слуху. Використовуючи різноманітні варіанти виявлення слуху (повторення учнем діатонічних мелодій, мелодій з широкими інтервалами, мелодії із збільшеними і зменшеними інтервалами), керівник колективу малює чітку картину даних у цьому аспекті музичного розвитку дитини. Залежно від них він передбачає індивідуальний підхід до кожного із гуртківців з метою подальшого активного формування звуковисотного слуху.

Педагогічна наука (Б. Асаф'єв [1], Н. Ветлугіна [4]) завжди робила акцент на слухову спрямованість виховних систем і протиставляла слухову культуру – зоровій, слухове сприймання ритмо-інтонаційного звучання – зоровому сприйманню нот. Такий підхід інтенсифікує слуховий розвиток гуртківців й одночасно формує уміння, оперуючи музичним матеріалом, знаходити подібне і різне, аналізувати і синтезувати, встановлювати взаємозв'язки. Музично-ритмічна чутливість справедливо вважається основною музичною здібністю, виховання якої є для керівника шкільного НІК одним із найбільш складних завдань. Підтверджуючи нашу думку, педагоги-музиканти Б. Беленький та Б. Ельбойм вказують на те, що „...ритм є одним із найбільш відсталих елементів у музичному вихованні учнів” [2, с. 63].

Керівник шкільного НІК перевіряє в школярів ритмічне відчуття у тісному зв'язку з проспівуванням, оскільки „...відчуття музичного ритму має не тільки моторику, але й емоційну природу: в основі його лежать сприймання виразності музики. Тому, без музики відчуття музичного ритму не може пробудитися, ні розвиватися” [6, с. 231]. Пропонуючи учневі проспівати мелодію з характерною ритмічною будовою, він одночасно вимагає від нього відображення її ритмічним вистукуванням без співу. Це завдання можна ускладнювати, використовуючи різноманітні групування нот і пауз. Аналіз відтворення учнем цих завдань дасть змогу вчителю скласти чітке уявлення про відчуття дитиною ритму.

Питанню виховання ритмічного боку у гуртківців потрібно приділяти велику увагу тому, що незначні помилки і прогалини у початковому навчанні потребують великих зусиль для їх виправлення у майбутньому. Щоб подібного не трапилося, керівник колективу своєю наполегливістю у роботі і достатньою увагою застерігає від небажаних помилок на перших етапах навчання гуртківців. Зрозуміло, що воно повинно базуватися на слуховому, а не зоровому сприйманні. Учень з самого початку привчався слухом відрізняти різноманітність ритмічних будов. Попереднє застосування таких зовнішніх прийомів, як рахунок на слух, графічне зображення ритмічних груп ні в якому разі не розвивають відчуття ритму. Їх застосування доцільним лише при роз'ясненні поняття розміру, такту лише після того, як учень легко уловлює слухом різноманітності ритмічних будов. На перший план виступає слухове сприймання, а потім лише зорове.

Розвиток музичної пам'яті та емоційної чутливості до музики є значною ділянкою роботи керівника НІК при формуванні музичних здібностей. Варто зазначити, що музична пам'ять знаходиться у залежності від загального розвитку і загальної пам'яті.

Керівнику завжди потрібно пам'ятати той факт, що для гуртківця з посередніми здібностями існує лише одна найкраща аплікатура і один найкращий вибір штрихів, які відповідають

його художнім і технічним можливостям. Щоб гуртківець міг повністю опиратися на свою пам'ять, він має добиватися того, щоб його рухи були автоматизовані. Правильна аплікатура і штрихи надають увазі учня певного спрямування, орієнтиру, завдяки яким він краще засвоює матеріал у своїй пам'яті. Основною причиною гальмування розвитку пам'яті є недостатня автоматизація рухів, що, здебільшого, є результатом неправильних методів занять керівника колективу.

Важливим фактором музикальності гуртківця є чуттєво-емоційне сприймання та відтворення нотного тексту, без якого неможливий повноцінний музичний ріст. Тому, виявляючи окремі властивості здібностей школярів, а саме: інтонування, відчуття ритму, музичну пам'ять – керівник колективу перевіряє не формально, а крізь призму головної ознаки музикальності – переживання як вираження певного змісту. У зв'язку з цим Б. Теплов відзначає, що "...основна функція музики – виражальна. У відповідності з цим зміст музики – це перш за все емоційний бік психічних переживань" [7, с. 335].

Таким чином, в процесі навчання в дитячому інструментальному ансамблі, на різних етапах організації колективної музичної діяльності дітей, керівник дотримується наступних педагогічних умов, за яких відбуваються позитивні зміни у розвитку музичних здібностей школярів-інструменталістів:

- формування в молодших школярів позитивного ставлення до народно-інструментального музикування та інтересу до цього виду діяльності;
- систематичне і послідовне включення всіх учасників народно-інструментального ансамблю в активну музичну діяльність, що сприяє розвитку музичних здібностей школярів;
- використання диференційованих завдань творчого характеру, залежно від рівня музичних здібностей і набутих інструментально-виконавських умінь;
- використання для школярів творчих завдань, що потребують певної самостійності.

Таким чином, музичний розвиток учнів в інструментальному колективі значною мірою залежить від особистості керівника, від його уміння розвивати здібність охоплювати загальний характер й емоційний зміст музичного твору і вже на основі цієї здібності вчити сприймання неперервності розвитку музичної тканини у єдності з гармонічною структурою, динамічними лініями, ритмічним життям тощо.

У разі використання вищезазначених педагогічних умов, народно-інструментальні дитячі колективи можуть успішно функціонувати у початкових класах загальноосвітньої школи, стимулювати не тільки власний музичний, але й загальний естетичний розвиток дітей, розкривати і збагачувати творчі можливості особистості.

Список використаних джерел

1. Асаф'єв Б.М. Музыкальная форма как процесс.– Кн.2-я. Интонация.–М.,1963. – 379 с.
2. Беленький Б., Эльбойм Б. Педагогические принципы Л.М.Цейтлина. – М.,1990. –127 с.
3. Беркман Т.Л., Грищенко К.С. Музыкальное развитие учащихся начальных классов в процессе обучения пению. – М., 1962. – 136 с.
4. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини. – К.,1978. –255 с.
5. Коган Г.М. У врат мастерства. – М.,1977. –172 с.
6. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. – М.,1975. –330 с.
7. Хренников Т.И. Доклад на V съезде композиторов СССР. – Правда, –1974, 3 апреля.

This article is devoted to the question of the educational process in the school folk instrumental ensemble of the pupils of the primary school.

Key words: musical activity, study, the educational process, forms of organization.